

Визир Анатолій Михайлович. Общая характеристика международно-правовых норм в сфере предупреждения и противодействия коррупции. — Статья.

В статье исследуются международно-правовые договоры и акты «мягкого» права в сфере предупреждения и противодействия коррупции на универсальном и региональном уровнях.

Ключевые слова: предупреждение и противодействие коррупции, международные договоры, «мягкое» право, ООН, Совет Европы, Европейский Союз.

Vizir Anatoliy M. The general revue of the international treaties and «soft law» against the corruption. — Article.

The thesis is dedicated to a general study of the international treaties and «soft law» against the corruption on the world and regional levels.

Key words: fight against corruption, international treaties, «soft law», UN, Council of Europe, European Union.

УДК 346.1

Воловик О.А.

доцент кафедри господарського права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ОРІЄНТИРІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ СФЕРИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Проаналізовано сучасний кризовий морально-етичний стан сфери господарювання. У проблемно-постановочному ракурсі розглянуто джерела стереотипів моральної господарської поведінки. Акцентовано увагу на сучасній релігійній думці як одному із джерел етичного наповнення правил господарського життя, у тому числі в напрямку зростання ролі держави.

Ключові слова: мораль, етика, релігія, господарська поведінка.

Проблеми національного хозяйства нельзя разрешить,
не вспомнив о моральном и духовном состоянии общества.
Из соборного слова VII Всемирного Русского Народного Собора

Наприкінці минулого та початку поточного років Національною академією наук України були оприлюднені Національні доповіді, в яких викладено результати аналізу соціально-економічного стану України минулого десятиріччя [1] та визначено перспективи розвитку держави на найближчі п'ять років [2]. Невтішні результати комплексної роботи, виконаної провідними відчизняними вченими (секція суспільних і гуманітарних наук), дають підстави погодитися з думкою, що останнє десятиріччя є справді загубленим [3], бо відсутність економічного зростання (падіння ВВП та реальних доходів населення навіть у порівнянні із 1990 р.) «компенсовано» утворенням занадто великого неформального

сектору, який за оцінками Всесвітнього банку (2007 р.) досягає приблизно 50% (при критичному тіньовому секторі на рівні 15-35% ВВП). При цьому, зазначений сектор в Україні поки що не має тенденції до зниження — про це стверджують навіть представники діючої нової влади [4].

Гіпертрофовані масштаби корупції та тенізації у сучасній Україні, на погляд деяких фахівців, призвели до появи унікального соціального та економічного утворення — так званої «тіньової парадержави», в якій державні послуги та суспільні блага розподіляються не виходячи із законів та принципів справедливості, а за ринковим принципом, тобто за гроші [5].

Але ж повернемося до змісту національних доповідей, в яких, поряд із аналізом негативних економічних явищ, «червоною стрічкою» йде мова про гуманітарну сферу — кризовий стан суспільної моралі та необхідність його подолання. «Мусимо констатувати, — йдеться в доповіді, — помітну моральну деградацію суспільства, здатну призвести до повного морального банкрутства й руйнації навіть тих примарних інституційних засад громадянського суспільства які існують на сьогодні» [1, с. 389]. Серед *внутрішніх тенденцій* (тут і далі — вид. авт.), які загрожують національній безпеці України, слід виділити такі як: моральне, культурне, інтелектуальне, управлінське зубожіння і деградація правлячого і підприємницького класів; демонстративне, шінічне зневажання ними правових і моральних норм; деградація системи державного управління через масштабну корупцію та некомпетентність, перетворення корупції на базовий соціальний механізм вирішення суспільних справ; тотальна криза духовності і моралі та ін. [2, с. 7-8].

Подолання негативних явищ в Україні, насамперед, потребує створення та реалізації нової *ідеології трансформації* суспільного розвитку, який може залишатися стійким у глобальних коливаннях, які прогнозуються неминучими та перманентними у сучасному світі. Світова спільнота буде змушена, — йдеться в доповіді, — незабаром переглянути свої уявлення про прогрес і його форми. *Трудова етика, бережливість, заощадливість, раціональність поведінки* завжди були важливими складовими формування успішних громадян і суспільств. І навпаки, *розкіш, надмірне споживання, демонстративне багатство, розрив зв'язків між суспільно корисною діяльністю і рівнем життя* розбещують індивідів і суспільство, породжують викривлені потреби і духовне зубожіння. *Порядність, професіоналізм, культура і відповідальність особистості* мають культивуватися суспільством та укорінюватися в масовій свідомості та поведінці, що зумовлює *необхідність удосконалення існуючої системи суспільних інститутів: правил, норм, законів, установ та інших соціальних утворень*, що регулюють поведінку людей, суб'єктів господарювання та інших форм суспільної діяльності [2, с. 9-10].

Отже, модернізація сучасної України має бути заснована на ідеології порядності, професіоналізму, культури, відповідальності та інших морально-етичних цінностях, які мають подолати деградацію, корупцію, некомпетентність та інші чинники кризи духовності і моралі — саме в цьому вбачається головна, концептуальна ідея Національної доповіді про новий курс реформ. Як тут в черговий раз не згадати будлгаківського професора Преображенського з його нетлінним висловом «розруха починається в головах» та сподіватися, що морально-етичній та згодом і економічній кризі буде покладено край, бо настанови акаде-

мічної еліти будуть адекватно та оперативно сприйняті та зреалізовані політичною і управлінською спільнотою.

Виходячи з науково-прагматичного підходу до реалізації зазначеної ідеології [2, с. 17], навряд чи у сучасній Україні доречно діяти за рецептом: той, хто бажає змінити права та звичаї, не повинен змінювати їх законами, краще це зробити шляхом введення інших правів та інших звичаїв (Ш.Монтескьє). Скоріше навпаки — глибина кризових явищ та особливості сучасної національної ментальності, яка неприродно зорієнтована на західний світогляд, потребують більш ефективного та прозорого запровадження морально-етичних орієнтирів (пріоритетів) до складу правових норм, які залишаються одними з основних регуляторів суспільної поведінки.

Отже, якщо морально-етичні засади (принципи) мають бути зреалізовані в сфері правового регулювання господарських відносин, то що може стати природним джерелом таких засад? Яким чином відповідні морально-етичні цінності можна органічно втілити у правовій матерії? Пошук відповідей на поставлене питання у проблемно-постановочному аспекті ставиться за мету цієї статті, предметом якої є сфера господарських відносин.

Проблеми моральності (етичності) в економіці (економічній поведінці) традиційно відносяться до складу соціологічних питань, які у другій половині ХХ століття у США та Західній Європі виокремилися в таку галузь знань як «етика бізнесу». Етика бізнесу — це «кодекс честі» підприємств, сукупність морально-етичних правил та традицій, які склалися у суспільстві та застосовуються до промисловців та підприємців (суб'єктів господарювання). Головними серед таких принципів є: повага до закону, чесність, вірність слову та укладеному договору, надійність, довіра та соціальна відповідальність. Дотримання етичних принципів у веденні бізнесу сприяє покращенню (підтриманню) позитивного іміджу компанії, що безпосередньо впливає на її ринковий статус, довіру інвесторів та кредиторів, перспективи та масштаби діяльності і т.ін.

Втім навіть у розвинутому бізнес-середовищі погляди на етичну складову економічної поведінки неоднозначні, про що свідчать наступні погляди. «Доводом о том, что бизнес должен быть более «ответственным» перед обществом, — вважає Б.Селигмен, — часто не учитывает главную черту крупнейшего института Америки: бизнес не может существовать без прибыли. Когда «ответственность» и прибыль сталкиваются, то именно прибыль неизменно берет верх» [6].

«Бизнес не ставит своей целью защиту общечеловеческих ценностей, — вважає і Дж. Сорос. — Большинство бизнесменов — добропорядочные граждане, но это не отменяет того факта, что целью бизнеса является личное обогащение, а вовсе не общественное благо. Менеджеры несут основную ответственность перед владельцем бизнеса, а не перед чем-то неопределенным, называемым «общественным интересом», хотя корпорации зачастую стараются действовать в духе ответственности перед обществом, ибо это выгодно для бизнеса» [7].

З огляду на вигоду, як головну мету бізнеса, висловлюється і така думка: основна маса підприємців не бажає встановлювати собі етичні межі, оскільки сама держава не створює умови, що робили б «моральний» бізнес вигіднішим за «неморальний». Бізнес має бути моральним тоді, коли це приносить більший

прибуток [8]. Однак з цієї тезою важко погодитися, бо, зокрема, тінкове виробництво та торгівля наркотиками або зброєю за своєю прибутковістю завжди значно перевищують дохідність більшості легальних видів діяльності. Але ж це не виправдовує існування «тіні» з її надприбутками. Інша справа у тому, що моральний бізнес має бути захищений державою та стимульований до свого розвитку, а межа прибутків має коригуватися з урахуванням соціальної значущості товарів та послуг: яхти, іміджеві авто та інші предмети розкоші можуть мати більшу націнку, ніж продукти харчування першої необхідності або ліки і т. ін., але з перших мають утримуватися більші податки та бути виключений пільговий режим.

Мораль і бізнес — явища не одного порядку, але ж стверджувати про їх несумісність необгрунтовано. Як і безпідставно заперечувати наявність відповідних традицій (зокрема, слав'янських) у сфері господарювання, мова про які є предметом окремого розгляду.

Але особливу увагу хотілось би приділити сучасній філософсько-релігійній думці, прикладом якої може слугувати «Свод нравственных принципов и правил в хозяйствовании», прийнятий у 2004 р. на з'їзді Всесвітнього Російського Народного Собору — міжнародної суспільної організації, до складу якої входять представники держави, церкви, ділової спільноти, культури із багатьох регіонів Росії та країн СНД. Значущість цього документу полягає у тому, що сформульовані у ньому принципи та правила засновані на історичній релігійно-духовній спадщині, на досвіді сприйняття відомих Божих заповідей християнством та іншими релігіями, які традиційно сповідаються в Росії. Ось деякі з них, що стосуються сфери господарювання:

- Не забуваючи про особисте благо, треба піклуватися про благо ближнього, суспільства та Вітчизни. Приватна та суспільна користь, духовне та матеріальне — невід'ємні частини людського буття, однаково важливі.
- Багатство — не самоціль. Воно повинно слугувати утворенню гідного життя людини та народу. Багатство та бідність — це не благословіння та покарання, а випробування, а багатство — також і відповідальність. Бідний, що витрачає свої здібності без користі або вживає їх тільки у корисних цілях, не менш аморальний, ніж багатий, що відмовляється жертвувати частину доходу на суспільні потреби.
- Культура ділових відносин, вірність даному слову покращує і людину, і економіку. Дотримання усних та письмових домовленостей слугує підставою гармонійних відносин в економіці. Держава повинна приймати закони, які підтримують та розвивають культуру виконання зобов'язань. При цьому вона сама має бути взірцем такої культури, особливо у сфері економіки і управління, в частині виконання політичних обіцянок. Найважливіша функція держави полягає в ефективному контролі над дотриманням домовленостей.
- Привласнення чужого майна, нехтування майном загальним, несплата працівнику за працю, обман партнера шкодять суспільству та людині.
- У конкурентній боротьбі не можна вживати неправду та кривдження, експлуатувати порок та інстинкти.

• *Необхідно поважати інститут власності та права власника.*

Аморально заздрити благополуччю ближнього, посягати на його власність. Незаконний перерозподіл власності — завжди злочин перед суспільством, порушення морального закону. У такому випадку держава повинна відновити справедливість, слідкуючи закону та моральному обов'язку [9].

Незважаючи на певну ідеалізованість моделі господарювання, яку описано у зазначеному Своді, про що зазначають самі його автори, слід визнати, що він об'єктивно заслуговує на роль морального орієнтира в економічному житті, оскільки, як відомо, ідеали добрі неможливістю втілення, а тим, що організують і спрямовують свідомість (П.Вайль, О.Геніс).

Аналізуючи основні тези вищезазначеного документа, що є втіленням провідної сучасної релігійної (християнської) думки, слід звернути увагу на таку важливу деталь — обов'язок у сфері економіки покладається не тільки на людину, але й на державу, яка повинна утворити *середовище порядності та сумління, відновлення справедливості*. А оскільки одним із інструментів держави щодо організації (право-)свідомості і буття є закон (позитивне право), то «кут зору» традиційної правової науки у справі морального відродження як держави (апарату), так і суспільства, у т.ч. у сфері господарювання, підлягає певному розширенню. Зокрема, дослідження релігійної думки завжди є показовими для культурологічного аналізу тих чи інших сфер суспільного життя, і сфера господарювання не є виключенням. Але очевидно, що ґрунтовний аналіз традицій та новітніх тенденцій у відношенні провідних світових релігій до економіки не може бути вміщений у межі звичайної статті та потребує окремого розгляду.

Таким чином, кризовий стан суспільної моралі у сфері господарювання, який, як виявилось, не в змозі ані стримати, ані подолати існуюче позитивне право, потребує нових наукових підходів. Вони мають бути заснованими на комплексних, міждисциплінарних дослідженнях, які виходять за межі традиційних, вузько наукових уявлень про витoki правового впливу, здатні інтегрувати накопичені знання інших суспільних наук. Сучасна релігійна думка, яка заснована на кращих традиціях, випробуваних часом, може стати одним із морально-етичних джерел модернізації господарського життя, у тому числі його правового регулювання. При цьому для синтезу відповідних цінностей у сфері економічних відносин важливим є аналіз та порівняльний аспект провідних світових релігій у заданому ракурсі, кореляція відповідних цінностей між собою та тими благами, які традиційно охороняються господарськими законами. Підпорядкованість моральним законам, згідно релігійних уявлень, не тільки поведінки людей (підприємців), але й держави, підвищують значущість державного регулювання в організації господарського життя та відповідальності самої держави як його організатора і учасника одночасно.

Література:

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.

2. Новый курс: реформы в Украине. 2010-2015. Национальная доповідь / за заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
3. Яценко Н. Экономика Украины 1999-2008: потерянное десятилетие // Н. Яценко // Зеркало недели. — № 51 (779). — 26 декабря — 14 января 2010 г.
4. «Уровень тензизации экономики Украины достигает 50% — Акимов» // <http://podrobnosti.ua/economy/2010/06/04/691272.html>
5. Варналий З. Уровень тензизации украинской экономики приближается к 60% /З.Варналий // Дело. — 07.12.1999.
6. Селигмен Б. Сильные мира сего: бизнес и бизнесмены в американской истории (пер.с англ.) /Б.Селигмен. — М.: Изд-во «Прогресс», 1976. — С. 5.
7. Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм / Дж.Сорос. — М., 2001. — С. 12.
8. Петрунин Ю.Ю. Этика бизнеса /Ю.Ю.Петрунин. — М.: Дело, 2004. — С. 297.
9. Див.: www.vtns.ru

Воловик О.А. К вопросу о морально-этических ориентирах модернизации сферы хозяйствования. — Статья.

Проанализировано современное кризисное морально-этическое состояние сферы хозяйствования. В проблемно-постановочном ракурсе рассмотрены источники стереотипов морального хозяйственного поведения. Акцентировано внимание на современной религиозной мысли как одном из источников этического наполнения правил хозяйственной жизни, в том числе в направлении возрастания роли государства.

Ключові слова: мораль, етика, релігія, господарська поведінка.

Volovik O.A. To the question about the moral-ethical reference points of management sphere modernization. — Article.

The modern crisis moral-ethical state of sphere of management is analysed. In the problem-raising foreshortening the sources of stereotypes of moral economic conduct are considered. Attention is accented on modern religious thought as one of sources of the ethics filling of rules of economic life, including in the direction of growth of role of the state.

Key words: moral, ethics, religion, economic behavior.